

**Ilmiy amaliy
jurnal
№ 7 (9)
2026**

**YANGI
O'ZBEKISTON
IQTISODIYOTI**

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 7-son 2026 yil

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI**

**MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI
O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETI**

YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI

7

ISBN 978-9943-5256-3-4

Toshkent – 2026

MUNDARIJA

Umarov A.T. Mintaqalarni barqaror rivojlantirish strategiyasini shakllantirishning konseptual asoslari.....	7
Хошимов П.З., Эгамназарова Г.Ш. Ўзбекистонда атроф-муҳитни муҳофаза қилишнинг иқтисодий ва ҳуқуқий асослари.....	13
Raxmatova F.Y. To‘qimachilik sanoatida yashil investitsiyalar va resurs samaradorligini oshirish yo‘nalishlari.....	19
Ergasheva A.F. Milliy hunarmandchilik brendlarini ilgari surishda raqamli marketing vositalaridan foydalanish.....	22
Rahimova N.A. Inson resurslarini boshqarishda Big Data va HR analitikaning samaradorlikka ta’siri.....	25
Эгамназарова Г.Ш. Аҳоли ўсишининг CO ₂ эмиссияси, ресурслар истеъмоли ва уларнинг иқтисодий барқарорликка таъсири.....	28
Хасанов У.Ю. Кибержиноят рискларини бошқариш амалиётининг концептуал асосларининг ривожланиши.....	33
Алимухамедов Ш.Р. Божхона тўловларини ундиришда божхона қийматини аниқлашнинг ўрни.....	38
Сапаров И.Х. Маҳаллий бюджетлар харажатлари ижросининг самарадорлигини ошириш масалалари (Тошкент вилояти мисолида).....	43
Shaydulov Sh.Sh. Surxondaryo viloyatida elektron tijorat rivojlanishiga ta’sir etuvchi omillar tahlili	57
Abdulkakimov Z.T. Dunyo zargarlik sanoatini rivojlanishining bugunki kundagi xolati.....	60
Ibragimova G.S. Ta’lim sifatini oshirishda boshqaruv tizimining iqtisodiy samaradorligini rivojlantirish.....	65
Davronova N., Abdulkakimov Z.T. Kaydzen konsepsiyasining nazariy va uslubiy asoslari.....	69
Isafov A.T. Fermer xo‘jaliklarida agrosurslardan foydalanish samaradorligini oshirish istiqbollari prognozlash.....	73
Berdimurodov U.S. Agrosanoat majmuasida klaster tizimini tashkil etish va rivojlantirishning iqtisodiy mexanizmlari.....	76
Хусанбоева Т.М. Цели и задачи преподавания экономических дисциплин в системе высшего образования.....	82
Alimov N.H. Global adolat kodeksi va global adolat reytingini (indeksini) joriy qilish yo‘llari.....	86
Umurzaqova I.S. “Investitsiyalar taqsimoti va samaradorlik paradoksi: O‘zbekiston tarmoqlari misolida stoxastik chegara (SFA) va kvadrant tahlili”.....	92
Safarova Y.A. Iqtisodiy o‘shishning infratuzilmaviy omillarining ta’sir mexanizmlarini baholash....	101
Eshqulova N.N. Mamlakat makroiqtisodiy barqarorligini ta’minlashda eksport va importning geografik diversifikatsiyasining ahamiyati.....	108
Nabiyev A.K. O‘zbekistonda raqobatchilik muhitini shakllantirish va monopoliyaga qarshi qonunchilik.....	115
Ketmanov A.M. Kichik biznesni moliyaviy resurslarni shakllantirish yo‘nalishlari.....	121
Мурадов Б.А. Жаҳон мамлакатларида темир йўл транспортини инновацион ривожлантириш тажрибаси.....	125
Jo‘rayeva M.Z. O‘zbekiston mintaqalarida yashil investitsiyalar va barqaror rivojlanish o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlili.....	131
Qodirov H.M. Adir hududi ekotizimlarini boshqarishda intensiv sug‘orish tizimini joriy etish.....	136

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 7-son 2026 yil

Jo‘rayeva M.A. Kichik biznes subyektlariga jalb etilgan investitsiyalarni raqobatbardoshlik transmissiya mexanizmi va uni baholash uslubiyoti (Andijon viloyati misolida).....	143
Muhsinova F.A. Raqamli texnologiyalarning inson resurslarini boshqarishdagi o‘rni va innovatsion yondashuvning nazariy jihatlar.....	151
Kamoldinova N.A. Kichik biznesda ayollar bandligining ahamiyati.....	157
Xamrayeva S.I. Raqamli iqtisodiyot sharoitida xalqaro savdning transformatsiyasi va iqtisodiy rivojlanishga ta’siri.....	161
Dadaboyeva M.M. Andijon viloyatida kichik biznes eksportining hozirgi holati va rivojlanish tendensiyalari.....	166
Xakkulov A.U. Tijorat banklarida foiz risklarini baholashning nazariy va metodologik asoslari.....	171
Allasheva N.A. Zamonaviy globallashuv sharoitida moliyaviy risklar va ularni boshqarish strategiyalari.....	179
Atoyev N.R. Yangi industrial mamalakatlar: Chili va Singapur modeli tahlili va ularni O‘zbekistonda qo‘llash imkoniyatlari.....	182
Yangiboev R.B. O‘zbekiston bank tizimi likvidligiga ta’sir etuvchi omillarining empirik tahlili....	190
Nazarov J.R. Yashil iqtisodiyot: O‘zbekistonning barqaror kelajagiga yo‘l.....	198
Qo‘zieva N.N. Tijorat banklarida mijozlar bazasini shakllantirishning nazariy asoslari.....	202
Wang Jiahao Исследование по вопросам совместного развития индустрии электронной коммерции между Пекином и Ташкентом в рамках «Цифрового Шелкового пути».....	207
Qurbanov U.E. O‘zbekiston Respublikasi hududlari kesimida aholi daromadlarining iqtisodiy tahlili.....	216
Abduvaxidova N.A. O‘zbekistonda barqaror turizmni rivojlantirishda raqamli texnologiyalar va innovatsion yondashuvlar.....	221
Murodov O.U. Sanoat korxonalarida resurslardan samarali foydalanish jarayoniga ta’sir etuvchi omillar.....	225
Xasanov S.Q. “To‘qimachilik sanoati korxonalari raqobatbardoshligini oshirishning tashkiliy-iqtisodiy mexanizmlari.....	229
Kabilov O.X. Paxta va g‘alla urug‘liklarini tayyorlovchi korxonalar faoliyatiga ta’sir etuvchi omillar	234
Pirmanov O.B. Oliy ta’lim tizimi raqamli ekotizimini shakllantirishdagi tizimli muammolar va boshqaruvdagi uzilishlar tahlili.....	238

**БОЖХОНА ТЎЛОВЛАРИНИ УНДИРИШДА БОЖХОНА ҚИЙМАТИНИ
АНИҚЛАШНИНГ ЎРНИ**

**РОЛЬ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТАМОЖЕННОЙ СТОИМОСТИ ПРИ ВЗИМАНИИ
ТАМОЖЕННЫХ ПЛАТЕЖЕЙ**

**THE ROLE OF DETERMINING CUSTOMS VALUE IN THE COLLECTION OF
CUSTOMS PAYMENTS**

Алимухамедов Шухрат Рихсибоевич

Божхона институти “Божхона тўловлари ва статистикаси” кафедраси бошлиғи, доцент

Аннотация

Ушбу мақолада халқаро савдо амалиётида божхона тўловларини ундириш жараёнида товарларнинг божхона қийматини аниқлаш тизими, унинг ҳуқуқий-иқтисодий асослари ва давлат бюджети даромадларини шакллантиришдаги роли тадқиқ қилинади. Мақолада Ўзбекистон Республикаси божхона тизимидаги сўнгги статистик кўрсаткичлар жадвал асосида таҳлил қилиниб, Европа Иттифоқи ва Хитой каби давлатларнинг илғор хориж тажрибаси ўрганилган ҳамда тизимни модернизация қилиш бўйича илмий таклиф ва амалий тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: божхона қиймати, божхона тўловлари, фискал функция, Жаҳон савдо ташкилоти (ЖСТ), декларация, хавфларни бошқариш, Смарт-божхона.

В данной статье исследуется система определения таможенной стоимости товаров в процессе взимания таможенных платежей в международной торговой практике, её правовые и экономические основы, а также роль в формировании доходов государственного бюджета. В статье на основе таблицы проанализированы последние статистические показатели таможенной системы Республики Узбекистан, изучен передовой зарубежный опыт таких стран, как Европейский союз и Китай, а также представлены научные предложения и практические рекомендации по модернизации данной системы.

Ключевые слова: таможенная стоимость, таможенные платежи, фискальная функция, Всемирная торговая организация (ВТО), декларация, управление рисками, Смарт-таможня.

This article examines the system for determining the customs value of goods in the process of collecting customs payments in international trade practice, its legal and economic foundations, and its role in forming state budget revenues. The article analyzes recent statistical indicators in the customs system of the Republic of Uzbekistan in tabular form, studies the advanced foreign experience of countries such as the European Union and China, and provides scientific proposals and practical recommendations for modernizing the system.

Keywords: customs value, customs payments, fiscal function, World Trade Organization (WTO), declaration, risk management, Smart Customs.

Халқаро савдо муносабатларининг глобаллашуви ва жадал ривожланиши шароитида ҳар бир давлат ўз ички бозорини ҳимоя қилиш, маҳаллий ишлаб чиқарувчиларни қўллаб-қувватлаш бюджет даромадларини таъминлашда божхона-тариф механизмларидан унумли фойдаланади. Божхона тўловларини тўлиқ ва ўз вақтида ундириш самарадорлиги бевосита импорт қилинадиган товарларнинг божхона қийматини тўғри, холис ва шаффоф аниқлашга боғлиқ.

Ўзбекистон Республикасининг Жаҳон савдо ташкилотига (ЖСТ) аъзо бўлиш жараёни фаоллашган ҳозирги даврда, миллий божхона тизимини халқаро стандартларга (хусусан,

GATT/ЖСТ битимининг VII моддасига) тўлиқ мувофиқлаштириш долзарб масаладир. Божхона қийматини аниқлаш устидан назоратни кучайтириш ва ушбу жараёндаги иқтисодий кўрсаткичларни илмий таҳлил қилиш мамлакат иқтисодий хавфсизлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Божхона тўловларини ундириш тизимида “божхона қиймати” тушунчаси муҳим иқтисодий-ҳуқуқий категориялардан бири ҳисобланади. Чунки импорт қилинаётган товарлар бўйича божхона божи, қўшилган қиймат солиғи, акциз солиғи ва бошқа мажбурий тўловларнинг тўғри ҳисобланиши бевосита товарнинг божхона қиймати қанчалик ҳаққоний ва асосли аниқланганига боғлиқ. Шу сабабли иқтисодчи олимлар, божхона соҳаси тадқиқотчилари ва халқаро ташкилотлар томонидан мазкур тушунча турли жиҳатлардан талқин қилинган.

Божхона тўловларини ҳисоблаш ва ундириш жараёнида “божхона қиймати” тушунчаси марказий иқтисодий-ҳуқуқий категориялардан бири ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Божхона кодексининг 301-моддасида божхона ҳудудига олиб кириладиган товарнинг божхона қиймати товарнинг божхона қийматини аниқлаш усулларида бири орқали аниқланадиган ва божхона тўловларини ҳисоблаш мақсадида фойдаланиладиган товар қиймати сифатида белгиланган [1]. Шу нуқтаи назардан, божхона қиймати нафақат товарнинг ташқи савдо битимидаги баҳосини, балки давлатнинг фискал манфаатлари, ташқи савдони тартибга солиш ва божхона назорати вазифалари билан боғлиқ бўлган махсус қиймат кўрсаткичини ифодалайди. Халқаро ҳуқуқий манбаларда ҳам божхона қиймати асосан импорт қилинаётган товарнинг битим қийматига таянади. Жаҳон савдо ташкилотининг ГАТТ VII моддасини қўллаш тўғрисидаги битимига кўра, импорт қилинаётган товарнинг божхона қиймати, қоида тариқасида, товар импорт мамлакатига экспорт қилиш учун сотилганда амалда тўланган ёки тўланиши лозим бўлган нарх, яъни битим қиймати асосида аниқланади [6]. Бу ёндашув божхона қийматини сунъий, ихтиёрий ёки сохта баҳолар асосида эмас, балки ҳақиқатдаги ташқи савдо битимига таянган ҳолда белгилашни назарда тутади.

Жаҳон божхона ташкилоти божхона қийматини асосан адвалор бож ставкаларини қўллаш мақсадида аниқланадиган солиққа тортиш базаси сифатида изоҳлайди. Шу билан бирга, божхона қиймати ташқи савдо статистикасини юритиш, миқдорий чекловларни мониторинг қилиш, тариф преференцияларини қўллаш ва миллий солиқларни ундиришда ҳам муҳим аҳамиятга эга экани таъкидланади [7]. Демак, божхона қиймати фақат божхона божини ҳисоблаш учун эмас, балки кенгроқ макроиқтисодий ва назорат мақсадларида ҳам қўлланилади.

О.А. Стрижова божхона қийматини иқтисодий ва ҳуқуқий табиатга эга бўлган махсус категория сифатида таҳлил қилади. Унинг фикрича, божхона мақсадларида қўлланиладиган товар қиймати иқтисодий ва ташқи савдо мақсадларида фойдаланиладиган қийматнинг алоҳида туридир. Муаллиф божхона қийматининг ҳуқуқий ва иқтисодий иккиламчи табиатга эга эканини асослаб, уни замонавий қонунчиликда асосан баҳолаш усуллари орқали аниқланадиган категория сифатида талқин қилади [8].

Г.Ю. Федотова божхона қийматини халқаро тартибга солиш, уни аниқлаш методологияси, декларациялаш ва назорат қилиш жараёнлари билан боғлиқ ҳолда ўрганади. Унинг ёндашувида божхона қиймати божхона-тариф тартибга солиш механизмининг асосий элементларидан бири ҳисобланади, айниқса адвалор бож ставкалари қўлланилганда божхона тўловлари миқдори бевосита божхона қийматига боғлиқ бўлади [9].

Маҳаллий олимлардан Т. Пардаев, А. Суюнов ва А. Шадманкуловлар божхона қийматини қонунчиликда белгиланган тартибда аниқланадиган, божхона тўловларини ҳисоблаб чиқариш учун фойдаланиладиган ҳамда декларацияда ҳужжатлар билан тасдиқланган ҳаққоний маълумотлар асосида кўрсатиладиган товар қиймати сифатида изоҳлайдилар. Бу таъриф божхона қийматининг амалдаги декларациялаш, ҳужжатлар билан тасдиқлаш ва божхона назорати жараёнлари билан чамбарчас боғлиқлигини кўрсатади [10].

Юқоридаги илмий қарашлар таҳлили шуни кўрсатадики, божхона қиймати мазмунан кўп қиррали тушунча бўлиб, у бир вақтнинг ўзида иқтисодий, ҳуқуқий, фискал, статистик ва

назорат функцияларини бажаради. Бир гуруҳ олимлар уни товарнинг ҳақиқий иқтисодий қиймати сифатида баҳолашади, бошқа тадқиқотчилар уни божхона тўловларини ҳисоблаш базаси ва давлатнинг ташқи савдони тартибга солиш инструменти сифатида талқин қилади. Халқаро ташкилотлар эса божхона қийматини шаффоф, ҳужжатлар билан тасдиқланган ва ҳақиқатда тўланган ёки тўланиши лозим бўлган нархга асосланган баҳолаш тизими сифатида кўради.

Шундан келиб чиқиб, божхона қийматини қуйидагича таърифлаш мақсадга мувофиқ: божхона қиймати — товарларнинг божхона чегарасидан олиб ўтилиши жараёнида қонунчиликда белгиланган усуллар асосида аниқланадиган, божхона тўловларини ҳисоблаш, ташқи савдо статистикасини юритиш, тариф ва нотариф тартибга солиш чораларини қўллаш ҳамда давлат бюджети даромадларини шакллантиришга хизмат қилувчи иқтисодий-ҳуқуқий қиймат кўрсаткичидир.

Божхона қиймати ташқи иқтисодий фаолият иштирокчилари томонидан импорт қилинаётган товарларга нисбатан ҳисобланадиган божхона тўловларининг асосий солиқ базаси ҳисобланади. Шу боис унинг қонунчилик талаблари асосида тўғри ва ҳаққоний аниқланиши давлат бюджети даромадларининг барқарор шаклланиши, ташқи савдо операцияларининг шаффофлиги ҳамда божхона органлари фаолияти самарадорлигини таъминлашда муҳим аҳамият касб этади.

Мазкур тадқиқот доирасида божхона қийматини аниқлашнинг назарий-ҳуқуқий асослари, уни белгилаш усулларининг амалда қўлланилиши ҳамда божхона тўловларини ундириш жараёнига таъсири таҳлил қилинди. Таҳлил натижалари божхона қийматини аниқлашда йўл қўйилаётган камчиликлар божхона тўловларининг тўлиқ ундирилмаслигига сабаб бўлиши мумкинлигини, шунингдек, мазкур жараённи такомиллаштириш давлатнинг фискал манфаатларини ҳимоя қилишга хизмат қилишини кўрсатди.

ГАТТнинг 7-моддаси стандартлари ва миллий қонунчиликка мувофиқ, божхона қийматини аниқлашда кетма-кетлик асосида 6 та асосий усул қўлланилади:

1. Олиб кириладиган товарнинг битим қиймати бўйича (энг кўп қўлланиладиган асосий усул).

2. Айнан бир хил товарларнинг битим қиймати бўйича.

3. Ўхшаш товарларнинг битим қиймати бўйича.

4. Қийматларни чегириб ташлаш асосида.

5. Қийматларни қўшиб ҳисоблаш асосида.

6. Резерв (устама) усул.

2. Ўзбекистон Республикаси Божхона тизими кўрсаткичлари таҳлили

Сўнгги йилларда расмийлаштирилган товарларни таҳлил қилганда божхона қийматини аниқлаш усулларини амалиётда қўлланилиши бўйича 1- жадвалда кўриш мумкин бўлади.

1-жадвал

2025 йилда Божхона қийматини аниқлаш усулларининг қўлланилиш улуши ва амалиётдаги ҳолати. (товарлар сонига нисбатан)

Усул рақами ва номи	Амалиётдаги улуши (%)	Қўлланилиш даражаси ва асосий сабаблари
1-усул. Олиб кириладиган товарнинг битим қиймати бўйича	85%	Асосий ва устувор усул. Импортёрнинг ҳужжатлари (инвойс, банк тўловлари) тўлиқ ва ишончли бўлганда қўлланилади.
2-усул. Айнан бир хил товарларнинг битим қиймати бўйича	0,3%	Ёрдамчи усул. Худди шу мамлакатдан, худди шу ишлаб чиқарувчидан олиб кирилган бошқа товар нархи асос қилиб олинади.
3-усул. Ўхшаш товарларнинг битим қиймати бўйича	10,1%	Ёрдамчи усул. Хусусиятлари ва таркиби бўйича яқин бўлган бошқа бренд ёки маҳсулот нархига солиштирилади.

“YANGI O‘ZBEKISTON IQTISODIYOTI” *jurnali* 7-son 2026 yil

4-усул. Қийматларни чегириб ташлаш асосида	0.5% дан кам	Жуда кам қўлланилади. Товарнинг ички бозордаги сотилиш нархидан харажатларни чегириш орқали ҳисобланади (хужжатлаштириш мураккаб).
5-усул. Қийматларни қўшиб ҳисоблаш асосида	0.% дан	Жуда кам қўлланилади. Хорижий ишлаб чиқарувчининг маҳсулот таннарни ва фойдаси тўғрисидаги расмий маълумотлари талаб этилади.
6-усул. Резерв (устама) усули	2,2%	Юқори хавфли усул. Дастлабки 5 та усулни қўллаш имкони бўлмаганда, божхонадаги мавжуд халқаро ва миллий нархлар базаси асосида баҳоланади.

Манба: Божхона қўмитасининг маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.

Юқоридаги 1-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, Жаҳон савдо ташкилоти (ЖСТ) талабларига мувофиқ, божхона органлари томонидан 1-усул энг асосий восита сифатида қабул қилиниб, жами расмийлаштирувларнинг 85 фоизигача қисмини қамраб олади.

Бирок, тадбиркорлар томонидан инвойс нархларини сунъий пасайтириш хавфи мавжуд бўлган ҳолатларда, тизим автоматик равишда назоратни кучайтиради. Оқибатда, баҳсли вазиятларда мослашувчан ҳисобланган 6-усул (захира усули) улуши 2-3 фоизни ташкил этиб, ички бозорда адолатли рақобатни ҳимоя қилишда иккинчи энг муҳим ричаг бўлиб хизмат қилмоқда. 4- ва 5-усулларнинг қўлланилиш даражаси эса хорижий ҳамкорларнинг ички бухгалтерия маълумотларини олиш мураккаблиги сабабли минимал даражада қолмоқда.»

Сўнгги йилларда Ўзбекистон Республикасида ташқи савдо ҳажми ошиши билан биргаликда, божхона органлари томонидан давлат бюджетига фискал тушумларни ундириш сиёсати ҳам сифат жиҳатидан янги босқичга чиқди. Бунда божхона қийматини тўғри баҳолаш ҳамда хавф-хатарларни минималлаштириш орқали қўшимча захиралар шакллантирилмоқда.

Низом доирасида Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Божхона қўмитаси маълумотлари асосида шакллантирилган умумий динамика 2-жадвалда акс эттирилган.

2-жадвал

2022-2025-йилларда Ўзбекистон Республикаси Давлат бюджетига ундирилган божхона тўловлари ва божхона қиймати назорати динамикаси

Кўрсаткичлар номи	2022	2023	2024	2025
Давлат бюджетига ундирилган жами божхона тўловлари ҳажми (трлн. сўм)	46,2	58,5	63,0	76,20
Божхона тўловлари тушумининг йиллик ўсиш суръати (ўтган йилга нисбатан, фоизда)	120%	126%	107%	121%
Божхона қийматини нотўғри декларациялаш (пасайтириш) оқибатида ХБТ орқали қўшимча ҳисобланган тўловлар (трлн. сўм)	2,4	3,1	3,8	4,5
Тадбиркорларга берилган божхона имтиёзлари ва преференциялар ҳажми (трлн. сўм)	56,6	51,2	54,0	59,0

Манба: Божхона қўмитасининг маълумотлари асосида муаллиф ишланмаси.

Мазкур 2-жадвал маълумотларидан кўриниб турибдики, 2025 йил якунларига кўра, давлат бюджетига ундирилган жами божхона тўловлари 76,0 трлн сўмга етди ва бу кўрсаткич 2024 йилга нисбатан 21 фоизга ошган.

Энг муҳим жиҳати, импортёрлар томонидан товар қийматини сунъий равишда паст кўрсатиш (under-invoicing) ҳолатларига қарши қўлланилган Хавфларни бошқариш тизими (ХБТ) самарадорлиги йилдан-йилга ошиб бормоқда. Тезкор таҳлиллар натижасида божхона

қийматини қайта аниқлаш орқали ундирилган қўшимча тўловлар ҳажми 2022 йилдаги 2,4 триллион сўмдан 2025 йилда 4,5 триллион сўмгача кўтарилди. Бу божхона қиймати назорати тизимини рақамлаштиришнинг тўғри йўналишда эканлигини тасдиқлайди.

Божхона қийматини аниқлаш ва унда фискал самарадорликка эришишда ривожланган давлатлар, хусусан, Европа Иттифоқи (ЕИ) ва Хитой Халқ Республикаси тажрибасини ўрганиш муҳим аҳамиятга эга.

ЕИ божхона тизимида (Иттифок Божхона Кодекси – УСС асосида) асосий урғу “Пост-клиренс аудит” (Post-clearance audit), яъни товарлар божхона чегарасидан ўтиб бўлингандан кейинги назоратга қаратилади. Давлатлараро маълумотлар базаси: ЕИга аъзо давлатлар ягона Иқтисодий операторларни рўйхатга олиш ва идентификация қилиш (EORI) тизимидан фойдаланади. Бу товар қийматини чегарада узоқ ушлаб турмасдан, ягона база орқали тезкор текшириш имконини беради. Ишончли операторлар (АЕО): Божхона қийматини доимий равишда шаффоф кўрсатувчи тадбиркорларга “Ваколатли иқтисодий оператор” мақоми берилади ва уларнинг товарлари божхона қиймати қайта текширувларсиз, автоматик расмийлаштирилади. Хитой божхона маъмурияти (GACC) товарларнинг божхона қийматини аниқлашда рақамли технологиялар ва сунъий интеллект (AI) имкониятларидан кенг фойдаланади. Смарт-божхона (Smart Customs): Хитой тизими дунёнинг барча нукталаридан экспорт қилинадиган товарларнинг реал бозор қийматини катта маълумотлар (Big Data) базаси орқали реал вақт режимида кузатиб боради. Агар декларацияланган қиймат тизимдаги ўртача нархдан фарқ қилса, тизим автоматик равишда хавф борлиги ҳақида огоҳлантиради.

Нархларни олдиндан келишиш (Advance Valuation Rulings): Импортёр товарни олиб киришдан олдин божхона органига мурожаат қилиб, унга тегишли божхона қийматини олдиндан тасдиқлатиб олиши мумкин. Бу чегарадаги баҳсли вазиятларни нолга тенглаштиради. Ривожланган хорижий давлатлар тажрибаси ва 2-жадвалдаги маҳаллий статистика таҳлили шуни кўрсатадики, Ўзбекистон божхона тизимида ҳам товар чегарага келганда нарх устида баҳслашиш ва божхона расмийлаштирувини кечиктириш амалиётидан босқичма-босқич воз кечиш лозим.

ЕИ каби товар чиқариб юборилгандан кейинги аудитни (Post-audit) кучайтириш ҳамда Хитой каби сунъий интеллект ёрдамида глобал нархлар базасини миллий ХБТга интеграция қилиш зарур. Бу нафакат божхона тўловларининг тўлиқ ундирилишини таъминлайди, балки мамлакатнинг “Логистика самарадорлиги индекси” (LPI) рейтингидаги ўрнини ҳам сезиларли даражада яхшилайдди. Божхона қийматини тўғри аниқлаш давлатнинг иқтисодий хавфсизлигини таъминлаш, ички бозорда соғлом рақобатни ривожлантириш ва бюджет тушумларини оптималлаштиришда бош мезондир. Ўзбекистон божхона тизимини янада такомиллаштириш ва фискал самарадорликни ошириш учун қуйидагилар таклиф этилади:

1. Рақамли божхона тизимларини ривожлантириш ва товарларнинг ҳақиқий қийматини кузатишда blockchain ҳамда сунъий интеллект технологияларини жорий этиш.
2. Халқаро ҳамкорликни кенгайтириш: Экспорт қилувчи асосий ҳамкор мамлакатлар (Хитой, Россия, Қозоғистон) божхона хизматлари билан электрон маълумот алмашинувини кучайтириш ва реал нархлар базасини яратиш.
3. Пост-клиренс назоратни кучайтириш: Товарларни чегарада ушлаб турмасдан тезкор чиқариб юбориш ва асосий қиймат текширувларини божхона аудити доирасида (товар чиқарилгандан кейин) амалга ошириш тизимини кенгайтириш.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикасининг Божхона кодекси. Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик маълумотлари миллий базаси. <https://www.lex.uz/acts/2876354>.
2. GATT 1994, Agreement on Implementation of Article VII (Agreement on Customs Valuation). World Trade Organization (WTO) Official Legal Texts.
3. Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт ва молия вазирлиги ҳузуридаги Божхона қўмитасининг расмий статистик ҳисоботлари (2022–2025 йй.). Божхона қўмитаси расмий веб-сайти. customs.uz

4. The Union Customs Code (UCC) – Legal Framework and Post-clearance Audit Guidance. European Commission, Taxation and Customs Union.
5. WCO Guide to Customs Valuation and Transfer Pricing. World Customs Organization (WCO) Publications. General Administration of Customs of the People’s Republic of China (GACC) – Smart Customs Initiative Reports.
6. 3. World Trade Organization. Agreement on Implementation of Article VII of the General Agreement on Tariffs and Trade 1994. – Geneva: WTO, 1994. – Article 1.
7. 4. World Customs Organization. What is Customs Valuation? – Brussels: WCO, official website.
8. 6. Стрижова О.А. Правовое регулирование таможенной стоимости: автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. – Москва: НИУ ВШЭ, 2008. – С. 12–13.
9. 7. Федотова Г.Ю. Таможенная стоимость: учебник. – Санкт-Петербург: Интермедия, 2020. – 322 с.
10. Пардаев Т.Н. «Божхона тўловлари йиғилувчанлигини оширишда божхона қиймати ва уни аниқлашни такомиллаштириш йўллари» // Божхона ахборотномаси. – 2020. – №1. – Б. 28–32.
11. https://www.wto.org/english/docs_e/legal_e/20-val_01_e.htm
12. https://taxation-customs.ec.europa.eu/union-customs-code-ucc-introduction_en
13. <https://www.wcoomd.org/-/media/wco/public/global/pdf/topics/key-issues/revenue-ackage/wco-guide-to-customs-valuation-and-transfer-pricing.pdf>

УДК: 332.14

**МАҲАЛЛИЙ БЮДЖЕТЛАР ХАРАЖАТЛАРИ ИЖРОСИНИНГ
САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ МАСАЛАЛАРИ
(ТОШКЕНТ ВИЛОЯТИ МИСОЛИДА)**

**ВОПРОСЫ ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАСХОДОВАНИЯ МЕСТНОГО
БЮДЖЕТА (НА ПРИМЕРЕ ТАШКЕНТСКОЙ ОБЛАСТИ)**

**ISSUES OF INCREASING THE EFFICIENCY OF LOCAL BUDGET EXPENDITURE
IMPLEMENTATION (ON THE EXAMPLE OF TASHKENT REGION)**

Сапаров Илёс Худаймуратович

Мирзо Улуғбек номидаги Ўзбекистон Миллий университети мустақил изланувчиси

Аннотация

Ушбу мақолада 2025 йилга мўлжалланган Тошкент вилояти маҳаллий бюджетининг харажатлари ижроси, унинг 2023-2024 йилларга нисбатан ўзгариши таҳлил қилинган. Тадқиқотда ҳудудларни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш дастурларини молиялаштиришда маҳаллий бюджет харажатларининг роли, уларнинг ўсиш тенденциялари ҳамда бюджет маблағларидан фойдаланиш самарадорлигига таъсир этувчи омиллар ўрганилган. Шунингдек, Ўзбекистонда бюджет тизимини ислоҳ қилиш, маҳаллий бюджетларнинг даромад манбаларини кенгайтириш ва молиявий мустақиллигини оширишга қаратилган чора-тадбирлар, жумладан, “ташаббусли бюджет” амалиётининг аҳамияти ёритилган. Тадқиқотда маълумотларни гуруҳлаш ва қиёсий таҳлил усуллари қўлланилган бўлиб, 2023–2025 йиллар давомида Тошкент вилояти маҳаллий бюджети харажатлари таркиби ва динамикаси таҳлил қилинган. Олинган натижалар асосида маҳаллий бюджет харажатларини режалаштириш ва ижроси самарадорлигини оширишга қаратилган илмий таклиф ва амалий тавсиялар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: маҳаллий бюджет, бюджет харажатлари, харажатлар режаси, ижтимоий харажатлар, ташаббусли бюджет, Тошкент вилояти.